

Miten opiskelija referoi?

Tampereen yliopiston kielikeskus järjesti 4. helmikuuta 1983 suomen kielen päivän. Ainelaitosten edustajien kanssa keskusteltiin tällöin opiskelijain kirjallisen esityksen tasosta ja kirjallisen viestinnän kurssien kehittämisestä. Useat sisällön tarkastajat, jotka ovat lukeneet opiskelijain tekstejä jo kauan, olivat panneet merkille, että kielellisen ilmaisun taso on kymmenen viime vuoden aikana selvästi laskenut. Professori Seppo Randell nimitteli/nuolenpääkirjoitukseksi sitä »kirjoitustapaa», jota monet opiskelijat pyrkivät käyttämään tenttivityksissäänkin. Kun opiskelija sisällyttää tekstiinsä vaillinaisia virkkeitä, vinoviivoja, nuolia, kaksoisnuolia, yhtäläisyysmerkkejä jne., ei voi olla varma siitä, miten hyvin hän pohjimmiltaan on tajunnut asioiden väliset suhteet, miten täsmällisesti hän ajattelee ja mitä hän asiasta ymmärtää. (Vrt. Randell, Sanan mahti vai manan sahti? Aamulehti 28. 1. 1983.)

Randellin manattua nuolenpääkirjoitusta selvitteli professori Matti Syvänen syitä ilmaisutavan epämääräistymiseen.

Äidinkielen opetus

Hän kertoi todetun, että lasten ja nuorten sanasto on nyt abstraktimpaa ja suppeampaa kuin aiemmin. Sanaston abstraktistuminen puolestaan vaikuttaa ajatusten hahmottamiseen ja johtaa helposti ajatusten epätasemmille ilmaisuun. Yhtenä syynä abstraktien käsitteiden yleistymiseen hän piti sitä, että kuvaviestintä on vallannut sijaa kieliviestinnältä. Kuvaviestinnän johdosta ilmeisesti ajatellaan enemmän mielikuvien ja käytetään ajatuksia hahmotettaessa epämääräisempiä sanallisia käsitteitä kuin ennen. Ärhäkimmissä puheenvuoroissa esitettiin sitten, että opetuksesta pitäisi radikaalisti vähentää piirtoheitinmateriaalia ja yleensä kaikenlaista visuaalilusta. Koulujen ovet olisi suljettava ATK-tekniikalta.

Todettiin, että opiskelijan ilmaisutapa kangistuu yliopistossa melko nopeasti. Tätä voi tavallaan pitää positiivisenakin ilmiönä, opiskelija tajuaa, millaista kirjoitustapaa kannattaa viljellä. Mutta ilmiöllä on myös negatiivinen puolensa: opiskelijan henkinen laiskuus ja tekstin tarkastajan henkinen laiskuus — puututaan vain pähkiin virheisiin, ei muuhun.

Luettuaan teoreettista, vaikeatajuista ja mutkikkaasti kirjoitettua tekstiä opiskelija ei useinkaan pysty irtautumaan tekstin sanakäänteistä. Jopa kypsyyskokeessa, tutkielman teon jälkeen, hänen huhera virkekanteensa osoittaa sitä, ettei hän ilmeisesti ole sisäistänyt asiaa, ei ainakaan hyvin. Seuraavan kypsyyskoeatkelman kirjoittaja kuuluu ikäpolveen, jonka opintoihin ei ole sisällynyt kirjallisen viestinnän kursseja. Aiheena oli »Valtion taloudellisen ohjauksen vaikutus kuntiin»:

(1) Kunnallishallinnon lukuisten sidos- ja intressiryhmien joukossa valtion asema merkittävä. Kunnallishallintoon valtion kohdistamia vaatimuksia ja tukea eli ohjausta voidaan jaotella monin eri perustein. -- Taloudellisella ohjauksella tarkoitetaan lähinnä ohjauksen yksikön [siis valtion] vaikuttamista ohjattavan yksikön [kunnan] toiminnassaan tarvitsemien resurssien suuntaamiseksi niin määrän kuin laadunkin suhteen. (Aineena kunnallistalou-
s, 1983.)

Voidaan tietenkin sanoa, että jos opiske-

lija kirjoittaa oheisen kaltaista tekstiä, on hänen kielitajunsa pilannut yliopisto. Syynähän voivat olla huonot luennoitsijat, kielellisesti kankeat kurssikirjat, huonot luentomuistiinpanot, kieleltään ala-arvoiset »prujut» jne. Mutta miksi ne sitten pystyvät niin helposti turmelemaan kielitajun? Onko syytä etsittävä yliopistosta, opiskelijasta itsestään vai ehkä koulun antamista eväistä?

Harjoitusaineita palautettaessa moni opiskelija huokaa ja toteaa, että koulu-aikana hän kyllä osasi kirjoittaa muttei osaa enää. Ehkä itsekritiikki on voimistunut. Mutta hän saattaa myös jättää toteamatta, että hänen oli mahdollista selvittää läpi kouluajan, vaikka hän valitsi ainekirjoitustunneilla aina samantyyppisen vapaa-aiheen aiheen. Samoin hän jättää kertomatta, että hän on heti opintojensa alkuvaiheista lähtien pyrkinyt omaksumaan oman alansa ammattikielen. Siihen vihkiytynyt heittelee tekstiinsä suverenisti ammattislangia. Lisäksi opiskelija heittelee tekstiinsä kaikki ne kielivirhetyypit, jotka hänen professorinsa mukaan kuuluvat »tieteelliseen kieleen». Oman etunsa nimessä opiskelija uskoo mieluummin professoria kuin äidinkielen opettajaa, jos syntyy erimielisyyttä kielenkäytöstä.

Jokaisessa viestintätilanteessa on sanoman lähettäjällä ja vastaanottajalla toisiinsa kohdistuvia odotuksia ja tilannearviointeja. Kieli on sosiaalinen instituutio, ja siksi suurin osa odotuksista liittyy viestintätilanteessa kieleen eli koodiin (Kekäläinen 1980: 16). Opiskelija pyrkii ymmärrettävästikin noudattamaan valintakokeessa ja sittemmin yliopistossa niitä kielenormeja, joiden seuraamista hän arvelee kielenkäyttötilanteessa odotettavan. Poikkeuksiakin on. Seuraava esimerkki on tiedotusopin koulutusohjelmaan pyrkineen opiskelijan vastaus tehtävään »Suomen sanomalehdistön kehityspiirteet II maailmansodan jälkeen»:

(2) Leimallinen piirre on kaupallistuminen. Sitoutumaton kaupallinen lehdistö on lisännyt levikkiään puoluelehdistön kustannuksella. Sotien jälkeen toimintaluvan saaneet vasemmistolehdet eivät ole

Äidinkielen opetus

päässeet valtalediksi. Niiden osuus lehdistöstä eri tavoin laskettuna vähän toistakymmentä %. Lehdistö on siis kaupallistunut ja porvarillistunut. Kanavat ovat keskittyneet harvojen käsiin, pienemmät lehdet ovat joutuneet levikkikierteeseen on syntynyt joukkotiedotuksen monopolija. Sitoutumattomat lehdet ovat yleensä porvarillisia. *Komposti on lopetettu. Sniff. (1982.)*

Tietenkin on mahdollista, että tämän tekstin kirjoittaja ei ole pyrkinytkään yliopistoon tosissaan, onpahan käynyt vilkaisemassa kysymyksiä. Ehkä hän myös tietää vastaavansa muihin kysymyksiin niin hyvin, että hänet on pakko ottaa huomioon, vaikka hän »sniffillään» vähän kokeileekin tentaattorien huumorintajua.

Kun opiskelija pyrkii omaksumaansa opiaineensa slangin, hän toimii sosiolingvistisen säätelyn alaisena: oikean koodin käyttäminen tuntuu turvalliselta ja yhdistää ryhmän muihin jäseniin. Jokaisen idiolekti vaihtelee viestintätilanteen vaatimusten mukaan. Tässä vaihtelussa on kaksi ääripäätä: toisessa ovat ne opiskelijat, jotka pyrkivät käyttämään tieteellisempää kieltä kuin heidän älylliset edellytyksensä antavat myöten, toisessa päässä ne, jotka taistelevat tyylinormeja vastaan ja sniffitelevät — kuin itsemurhalentäjät — valintakokeessakin.

Koska opiskelijan kielitajun ja kirjoitustavan turmelemisesta syytetään yleensä ensisijaisesti yliopistoa, otin tarkastellakseni Tampereen yliopiston valintakoeppereita.¹

En puutu paperien kielivirheisiin, joita oli runsaasti, en myöskään sisällön epäloogisuuksiin enkä vastausten rakenteeseen. Tarkastelen vastauksia lähinnä siltä kanalta, miten koodiin sopivaa ja sujuvaa pääsykoekirjojen ja toimittajantutkinnon valintakokeessa jaetun materiaalin refe-

rointi on. (Toimittajantutkinnon valintakokeessa saa opiskelemaan pyrkivä materiaalia, jonka pohjalta on kirjoitettava sanomalehteen sopiva pääkirjoitus ja artikkeli.) Ilmeistä on, että ylioppilas ei yliopiston valintakokeessa kiinnitä kieleen huomiota samassa määrin kuin ylioppilaskirjoituksen aineessa.

1. Vaikka osaan valintakokeiden vastausohjeita oli kirjoitettu, että »kysymykset ovat esseetyyppisiä», moni vastaaja on laatinut näihin tehtäviin jonkinlaisen asialuettelon, jossa on vaillinaisia lauseita. Vaikuttaa siis siltä, ettei ylioppilas aina tiedä, mitä sana »essee» tarkoittaa. Esimerkki:

(3) Kunnanvaltuusto miehittää (poliitt. voimasuht. mukaan) lautakunnat. Lautakuntia (= ltk) on sekä lakisäät. että vapaaehtoisia. *Ed. esim. terveystlk, nuorisoltk.* Vapaaeht. ltk:ia perust. tarpeen mukaan, esim. elinkeinoltk. Ltk:ien tehtävänä on kunnanhallituksen kanssa toimeenpanna valtuuston päätökset. Ltk:t toimivat yleensä jonkin hall. haaran johdossa esim. koululk. - - (Hallintotieteiden kandidaatin tutkinto; kysymys oli »Lautakuntien asema kunnallishallinnossa».)

2. Valintakoeppereita tarkastellessa kiinnitty huomio siihen, että ylioppilas pyrkii muistelemaan pääsykoekirjan sanakäänteitä ja samalla kirjoittamaan mahdollisimman »hienoa» ja abstraktia kieltä. Tekstiä voi sanoa miltei »ylikooditetuksi»: se on koukeroisempaa ja abstraktimpaa kuin lähtöteksti. Kun hänen pitäisi sanoa, että *virkamiesten määrää ja hallintomenoja pitäisi supistaa ja hallintopalvelujen tasossa olisi parantamisen varaa*, hän kirjoittaa seuraavasti:

(4) Virkamiesten määrän ja samalla tietysti *byrokratian virastoihin uppoavan rahamää-*

¹ Primaarimateriaalina oli vuoden 1982 valintakokeista umpimähkäisesti valittu 100 opiskelijan otos. Aineistoa en ole käsitellyt tilastollisesti. Valintakokeisiin osallistuneita ei-ylioppilaita ei ole mukana otoksessa. Perusjoukkoon kuului hallintotieteitä opiskelemaan pyrkineitä 214, toimittajantutkintoon pyrkineitä 314 ja yhteiskunnalliseen tiedekuntaan pyrkineitä 1 135 ylioppilasta. Tarkasteltavaksi otin sellaisia valintakoeppereita, joissa oli odotettu esseetyyppistä vastausta. Toimittajantutkinnon esimerkkiaineistossa on myös vuoden 1978 valintakoeppereista poimittuja esimerkkejä.

Äidinkielen opetus

rän lisääntyessä järkiperäistämisen ajatukset kannattaisi ensin kääntää määrälliseen vähenyksen ja kiinnittää huomio byrokratian palvelusten laatuun.

Kun opiskelupaikkaa havitteleva tar koittaa, että *oppivelvollisuuskouluna on nyt koulu-uudistuksen jälkeen peruskoulu*, hän ilmaisee ajatuksensa seuraavasti:

(5) *Kunnan koululaitokset koostuvat uuden peruskoulu-uudistuksen jälkeen ala-asteista ja yläasteista joiden käyminen takaa oppivelvollisuuden suorittamisen.*

Valintakokeessa ylioppilas on ilmeisesti pohdiskellut sitä, että *sopivassa toveripiirissä nuoresta kehittyi muihin luottava ihminen*. Hän ilmaisee ajatuksensa sitten seuraavasti:

(6) *Tasapainoitettu, kriittinen ja muun tautumiskykyinen ryhmä toimii nuoren ihmisen kasvatuksellisena koekenttänä luoden turvallisuutta ja yhteenkuuluvuutta toisiin ihmisiin.*

Opiskelijaksi havitteleva ei halua sanoa, että *moni lapsi tutustuu kouluun ensin esikoulussa*, vaan kirjoittaa:

(7) *Ensiasteleht ja tuntuman koulun toimintaan voimme jo saada yhteiskunnassamme esikoulun tasolla, josta alkaa niin pikkumiehen kuin -tytönkin persoonallisuuden kehittäminen ja kasvattaminen.*

Samainen kirjoittaja jatkaa:

(8) *Esikoulutoimintaan aluksi esitetyt kustannukset ovat jo nousseet 60 miljoonaan markkaan, mutta samalla on yhä suuremmilla lapsiluilla voitu toteuttaa varhaiskasvatusta.*

Jos valintakokeeseen luetut kirjat pystyvät vaikuttamaan tällä tavoin kirjoittajan kieleen, niin eikö kielitaju koulusta lähdetäessä ole ollut varsin labiili, kun se turmeltu pari kolme kirjaa lukemisesta?

3. Etenkin toimittajantutkinnon valintakokeiden perusteella voi päätellä, että ylioppilaiden tyyllitajussa on toivomisen varaa. Useimmat toimittajantutkintoa opiskelemaan pyrkivät ovat olleet toimittajantutkintoina, ja he tietävät lehtikieliltä odotettavan iskeyttä ja elävyyttä. Mutta kun valintakokeessa jaetun materiaalin perusteella oli käsiteltävä (vuonna

1978) veropetoksia pääkirjoituksessa ja artikkelissa, niin seuraaventyypiset puhe ja arkikielisytydet tuntuvat tyyllilajien yhteentörmäykseltä:

(9) *Yksityisellä kansalaisella ei ole juuri mahdollisuuksia jymäyttää veroviranomaisia. Täytyisi olla mahdollisuus tehdä muutama kirjanpidollinen tempaus.*

(10) *Riskin ottaminen kuuluu vapaan markkinatalouden eräisiin perustekijöihin, mutta ne riskit on otettava muissa asioissa (sic!) — ei verotusta omine nokkineen rustaillemalla.*

(11) *Suurimmat ilmitulleet verovilpit liikkuvat 20—30 miljoonan markan huippeilla. Onko kyseessä ollut lapsellinen halu sahata verokarhua silmään?*

(12) *Ja mitäs muuta tuo oikea sisältö onkaan kuin televisioita, stereota, rakennustarvikkeita ja muuta krääsää, jota johtajat hyvälle kamuilleen tässä meidän rakkaassa, veronkierron kannalta (tähän asti) luvatussa maassa, lahjoittelevat.*

(13) *Veronkavallustekoon liittyy rikoksen ohella myös riski — riski siitä, että rikosmuoto pomppaa muotioikuksi. Ja muoti tekee tunnetusti perusteellista työtä, tunkee sormensa ahtaimpaankin koloon.*

(14) *Köyhän ei kannata pelleillä kansalaisvelvollisuutensa — veronmaksamisen kanssa, se ei saa aikaan kuin omantunnonvaivoja.*

(15) *Pienoiseksi liennytykseksi veronkavaltajien tässä saamaan sapiskaan myönnettäköön, että onhan niitä veronkavaltajia ollut ennenkin.*

(16) *Siksi kai meillä kaikenlaiset Salorin muut jupakat saavat rauhassa paisua.*

Tyyllitajun horjuminen näkyy myös klišeistä. Juuri niistä voi usein päätellä, että ajatuksenjuoksukin on epätasallista. Esimerkkejä samaisista vuoden 1978 toimittajantutkinnon valintakokeista:

(17) *Liikeyritysten likaiset lonkerot ovat levittäytyneet murskaavasti päättäviin elimiin.*

(18) *Ihanne on maa, jossa sekä pienten että suurten veronmaksajien yöuni on viatoman levollista ja kaikki ymmärtävät vastuunsa yhteisen talouden säästöpossun lihottami-*

Äidinkielen opetus

nessa.

(19) *Pian verovilppi paisuu ruton lailla ja käy omaa hautaansa kaivaneen veropetturin kimppuun.*

(20) *Mikä sitten on ajanut katajaisen kansan kieroilun poluille? Paljastukset ja salaiset nauhat ja mystiset stereot parveilevat jokapojan (sic!) huulilla.*

(21) *Verohallituksen »tiikeriprikaati» on tihentänyt verkkonsa seuraa, ja saalista kertyy.*

(22) *Vaikka paljastukset tapahtuvatkin suhteellisen pitkin väliajoin, työskentelevät useat miehet ehkäpä juuri teidän maksujenne parissa ja koittavat [sic] löytää pienimpiäkin aukkoja, joilla voisivat langettaa oikeuden kylmän käden harteilleen.*

(23) *Vaikka yleinen mielipide onkin lievästi jonkinasteisen yhteiskunnan »huijaamisen» puolella, on veronkavallus tässäkin yhteydessä rikos. Loppujen lopuksi meidän kaikkien parhaaksi.*

(24) *Lopulta kaikki ovat sidotut tähän hapatukseen.*

4. Suoran ja epäsuoran kerronnan liittymä ja liittämisen, sekaesitys, on hyvä tyylikeino, jota opiskelija on ilmeisesti saanut käyttää tietäntyyppisissä aineissa. Valintakokeessa kirjoitettu, asiatyyliseksi tarkoitettu teksti — pääkirjoitusteksti — panee usein ajattelemaan, että ilmaisutekniikkaa ei hallita, vaikka pääkirjoitustyyliä kieltämättä olisikin aiheellista keventää:

(25) *Pieni rikos voi johdattaa ihmiset suuriin rikoksiin, mutta mistä ovat aloittaneet vuorineuvoston satusedät. Mitäs tuo nyt muutama sata tuhat — kuulisitpa mitä minulla on Sveitsissä.*

(26) *Vie aikaa oppia taito tulla toimeen ihmisten kanssa, joka ei ole samanlainen kuin minä.*

(27) *Vanhempien pitäisi tehdä ratkai-*

sunsa jo alkuvaiheessa. *Puhummeko lapsillemme vain yhtä kieltä, ruotsia?*

(28) *Ruotsiin muuttaneille toki annetaan nykyisin opetusta ruotsinkielessä [sic!], mutta harvat osallistuvat näille opitutunneille, koska työpaikka ja asunto on jo saatu ja 'kyllä se siitä sitten alkaa sujua', vai alkaako?*

Harjoitusaineissa edellisen tyyppinen sekaesitys ei ole niin tavallista kuin sellainen, jossa jätetään muuttamatta verbi-muodot ja adverbialit, esimerkiksi historiallisia asiakirjoja referoitaessa. Esim:

(29) *Lopuksi Mäkelin oli vakuuttanut, että jos toivomukset täytetään, Suomen työväki pysyy hallitsijalle uskollisena. (Suomen historian harjoitusaineesta.)*

Se opiskelijapolvi, jonka ei ole »tarvinnut» käydä kirjallisen viestinnän kurssia, referoi asiakirjoja esimerkin 29 tapaan. Tuskin kirjallisen viestinnän opettajilta loppuisivat työt yliopistossa, vaikka opiskelijat muistaisivat koulussa oppimansa perusteella referointitekniikan paremmin.²

Nyt, kun suunnitellaan ylioppilaskirjoitusten toisen aineen korvaamista jollain toisentyypisellä kirjallisella tehtävällä (vrt. Kauppinen 1982: 357—359), on syytä pohtia sitä, eikö esimerkiksi referaatista voisi olla jatko-opintojen ja sittemmin virkatehtävien kannalta enemmän hyötyä kuin perinnäisestä aineesta. Selväähän on, että jos ylioppilaskirjoituksissa olisi laadittava juuri referaatti, sen laatimista harjoiteltaisiin lukiossa nykyistä enemmän.

Ne jotka kannattavat kahden aineen säilyttämistä ylioppilaskirjoituksissa, ovat sanoneet, että referointitaitoa harjoitellaan jo peruskoulussa ja että se myös opitaan jo siellä. Ehkä näin on joissakin kouluissa, mutta opiskelijain teksteistä päätellen ei suinkaan kaikissa. Arvellaan myös, että referaatin sisällyttäminen ylioppilaskirjo-

² Olli Järvikoski ehdottaa (1982: 361), että yliopiston kirjallisen viestinnän opetus jaettaisiin kahteen jaksoon, joista ensimmäisen aikana kerrattaisiin kielenhuollon kysymyksiä ja toisen aikana käsiteltäisiin tieteellisen tekstin tuottamista. Ajatus on hyvä, mutta ns. »tutkinno uudistuksen» jälkeen ei kirjallisen viestinnän opettaja edelleenkaan voi paljon vaikuttaa opiskelijain lukujärjestyksiin.

Äidinkielen opetus

tuksiin lisäksi lukion äidinkielen opettajan tehtäviä entisestään. On vedottu siihen, että lukiolainen oppii referoimaan reaaliaineiden vastauksia laatiessaan. Vaikka ylioppilaskirjoitusten reaaliastauksilta odotetaan yleensä esseemuotoa, niissä ei kuitenkaan kiinnitetä ilmaisutapaan huomiota samassa määrin kuin äidinkielen tehtävissä.³ On sanottu jopa, että lukion ohjelmaan ei tulisi väen väkisin ahtaa sellaisia kirjallisia töitä (esim. esseen ja tutkielmat), joihin on aika perehtyä vasta korkeakouluissa (Pulkinen 1978: 65). Kaikki lukiosta lähtevät eivät kuitenkaan siirry korkeakouluihin; silti monet tarvitsevat mm. referointitaitoa toisen asteen oppilaitoksissa ja myöhemmin ehkä elämässäänkin.

Koska äidinkielen opettajat tuskin voivat vaikuttaa reaaliaineiden muistiinpanoja vastaustekniikkaan, olisi äidinkielen tunneilla kehitettävä referointitaitoa. Yhtä hyvinhän kielenhuollon asioista ja tekstin rakenteesta voi puhua referaatin yhteydessä kuin aineita käsiteltäessä — ja vielä paremmin siihen voi nivoa pragmatiikan vaatimukset. Korkeakouluissa suurin osa opiskelijan kirjoittamasta tekstistä on juuri jonkinlaista referaattia. Tenteissä hän referoi luennoilla kuulemaansa sekä kurssikirjoja, harjoitusaineissa, tutkielmassa ja esitelmissä tieteellisiä tutkimuksia, kypsyyskokeessa omaa tutkielmaansa.

Olisiko koulussa mahdollista korostaa viestintätilan vaikutusta koodin valintaan? Jos ylioppilaskirjoitusten toinen aine korvattaisiin jollain muulla kirjoitustehtävällä, jossa kontekstiseikat olisivat keskeisempiä kuin aineessa, niin ainekirjoituksen ja kirjallisen viestinnän opetuksessa ehkä korostettaisiin nykyistä selkeämmin eri kirjoitelmatyypin funktioita. Vanhamuotoisia aineita kirjoitettaessa olisi mahdollista harrastaa taiteellista kirjoittamista, kielellä leikkimistä ja kielen ilmaisumahdollisuuksien luovaa kokeilua. Referointia ja

analysointia opeteltaessa voitaisiin kirjoittamiseen paneutua semioottisten mallien pohjalta. Yhdyn Anneli Vähäpassiin, joka arveli (1982: 447), että »paperilta tuoksuva kirjoitustapa vähenee, kun erilaisten harjoitusten kautta opitaan ymmärtämään kielenkäytön vaihtelua». Samalla kun käsitellään erilaisia koodeja ja idiolektin vaihtelua, voitaisiin vahvistaa oppilaan itseluottamusta kielellisen kompetenssin kannalta. Hänen tulisi oppia arvostamaan omaa kielellistä kykyään. Hänen tulisi tietää, että hänen persoonallinen tyylinsä, idiolektinsä, kehittyä ja muuttua ja että hänen on parasta sanoa asiat niin kuin ne hänen sanominaan luonteelta kuulostavat. Jos jokin asia on vaikeaymmärteinen, ei lukija usko, että kirjoittaja on sen ymmärtänyt, jos se on sanottu mutkikkaasti. Kirjoittaja oppii suhtautumaan kriittisesti jopa ammittinsa slangiin, samoin omaan haluunsa »sniffitellä» sopimattomassa yhteydessä.

HELINÄ KOIVISTO

LÄHTEET

- JÄRVIKOSKI, OLLI 1982: Kirjoitusviestinnän korkeakouluopetuksen kehittämisestä. Vir. 86 s. 359—363.
- KAIPAINEN, RISTO 1983: Ei ilmaista työtä. Virke 1/1983 s. 5—6.
- KAUPPINEN, SIRPPA 1982: Ylioppilastutkinnon äidinkielen kokeen uudistamisesta. Vir. 86 s. 355—359.
- KEKÄLÄINEN, MARJA 1982: Kielellisen normituksen periaatteista. — Näkökulmia äidinkielenopetukseen ja kielenhuoltoon, Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 2, s. 16—24.
- PULKKINEN, PAAVO 1978: Nykypedagogista taikauskoo. Vir. 82 s. 64—66.
- RANDELL, SEPPO 1983: Sanan mahti vai manan sahti? Aamulehti 28. 1. 1983.
- VÄHÄPASSI, ANNELI 1982: Kielen tehtävät ja kirjoittamisen opetus. Vir. 86 s. 445—448.

³ Uudessa lukiossa oppilaat tekevät mm. psykologian ja historian kurseilla tutkielmia. Äidinkielen opettajalta ei toistaiseksi kuitenkaan saada niiden tarkastamiseen apua (ks. Kaipainen 1983: 5).